

UDK 355:37.035.7(497.16)“1916“

Izvorni naučni rad

Srđa MARTINOVIĆ (Podgorica)

Ministarstvo odbrane Crne Gore

martinovicsss@t-com.me

VOJNO OBRAZOVANJE U CRNOJ GORI DO 1916. GODINE

Reorganizacija crnogorske vojske nakon Berlinskog kongresa, njeno proširenje i nove društvene okolnosti njenog djelovanja uslovile su potrebu organizovanja domaćeg sistema obrazovanja starješinskog kadra. Do Berlinskog kongresa vojni starješinski kadar imao je prilično oskudno vojno obrazovanje, uglavnom usvajano od nekoliko crnogorskih oficira školovanih na prestižnim akademijama toga vremena. Sva ostala znanja i vještine crnogorski oficiri i podoficiri sticali su u ratu i borbi koju je Crna Gora vodila za očuvanje svoje nezavisnosti. Sredinom 1880-ih godina dolazi do organizovanja prvih kurseva od strane crnogorskih nastavnika i oficira na kojima se obrazovao prvi domaći starješinski kadar. Upravo ovi kursevi u trajanju od nekoliko i više mjeseci predstavljaju osnovu stvaranja Vojničke škole koja je prema svom nastavnom programu i u teorijskom i u praktičnom dijelu pružala potpuno obrazovanje za osnovne rodove i specijalnosti crnogorske vojske. Vojnička škola predstavljaće ujedno i prvu visokoobrazovnu ustanovu u Crnoj Gori fakultetskog ranga.

Ključne riječi: Crna Gora, starješinski kadar, kursevi, Vojnička škola

U Crnoj Gori do 1885. godine, osim povremenih vježbi i skupova, nisu organizovane škole ili kursevi rukovođeni u potpunosti crnogorskim oficirima i profesorima koje bi obučavale domaći starješinski kadar za potrebe crnogorske vojske, a u kojima bi nastavu držali domaći oficiri. Prvi Artiljerijski kurs otvoren je 21. aprila 1885. godine u Podgorici u kojem je primljeno 24 mladića određene školske spreme. Rukovodilac ove škole je bio upravitelj Topništva, Jovo Martinović koji je ujedno izvodio teorijsku i praktičnu nastavu. Kurs je trajao do 25. avgusta iste godine kada su mladići po položenim ispitima proizvedeni u tobdžijske oficire i njih šest postavljeno za komandire baterija, a 18 za vodne komandire u baterijama. Nakon ovog, već 1. januara

1886. godine u Podgorici je sazvano iz svake od šest brigada po 100 vojnika, koji su pohađali dvomjesečni kurs vježbanja za artiljerce. Pored artiljerijske obuke intenzivno se radilo i na obuci pješadijskog kadra, tako da je 20. jula 1886. godine u Nikšiću otvoren Kurs za pješadijske podoficire na kojem je primljeno 520 mladića iz čitave Crne Gore, skoro po dva iz svake čete.¹ Nastavnici na ovom kursu su bili deset svršenih crnogorskih akademaca iz Italije. Kurs je trajao do 20. oktobra iste godine kada su „nikšićki pješaci“ kako su dobili ime, upućeni u svoje čete da uz četne komandire službuju kao nastavnici u četama narodne vojske. Novi Podoficirski kratki kurs otvoren je 1890. godine u kome se spremalo 18 mladića za podoficire u bateriji.² Kako je već bilo potrebno popuniti praznine u četama od onih nikšićkih pješaka, u Podgorici je 1893. godine otvoren Kurs za pješadijske nastavnike u kojem je primljeno 100 mladića. Ovi kursevi koji su organizovani u periodu od 1885. do 1893. godine imali su nestalni i neinstitucionalni karakter i obučavali su artiljerijski i pješadijski kadar u trajanju od nekoliko mjeseci, a nastavu su držali oficiri crnogorske vojske. Jačanje organizacije crnogorske vojske i njeno hvatanje sa savremenim tokovima vojne strukture i obuke zahtijevalo je institucionalizaciju i kvalitetnije uređenje obrazovanja za potrebe crnogorske vojske.

Za snaženje crnogorske vojske, njenu savremeniju organizaciju, kvalitetniji starješinski kadar, 1895. i 1896. godine su bile ključne.³ Crna Gora je u tom periodu raspolagala sa 20-ak školovanih oficira u inostranstvu. Pored nekoliko starijih oficira školovanih u Austriji, imala je 17 mlađih oficira školovanih u inostranstvu i tri koja su se 1895. godine vratili sa završenim vojnim akademijama iz Rusije. Sa ovim spremnim oficirskim korom mogao se početi proces institucionalizacije vojnog školstva u Crnoj Gori – redovnog, kvalitetnog i sadržajnijeg, koji bi školovao sopstveni kadar za potrebe vlastite vojske. Postojeći povremeni četvoromjesečni kursevi i obuke nijesu bili dovoljni za stvaranje sposobnog i kompletnog starješinskog kadra i održanje obučene i uvježbane vojske. Bez postojanja sopstvenih i kvalitetnih obrazovnih institucija nije se mogao obezbijediti dovoljan broj sposobnih oficira i podoficira, a otvaranje ovih institucija bez školovanog kadra bilo je nemoguće. Tek kad su se stvorili neophodni uslovi, knjaz i Ministarstvo vojno u periodu od februara do maja 1895. godine okupili su sve crnogorske oficire školovane u inostranstvu. Oficirski skup je imao za cilj da pod rukovodstvom ruskog atašea u Crnoj Gori, generalštabnog pukovnika Sumarokova, pripremi program rada škole i bataljona Stajaće vojske. Oficiri su sastavili nastavni program po uzoru na propise i programe vojnih škola u Italiji, Francuskoj, Rusiji i Srbi-

¹ *Crnogorski zakonici 1796–1916*, knj. II, str. 356.

² Isto.

³ Bradač, Jaroslav, *Černohorska armada*, str. 17.

ji, koji je prilagođen mogućnostima, kao i uslovima i karakteru crnogorske vojske. Kao rezultat ovih napora u Podgorici je 29. septembra 1895. godine osnovana Pješadijska podoficirska škola. Za zapovjednika škole postavljen je komandir Janko Vukotić. Međutim, na njegov prijedlog škola je promijenila ime u Knjaževsko-crnogorska vojnička škola jer je primala vojnike koji su se pripremali za podoficirske dužnosti, sa mogućnošću kasnijeg napredovanja. Nastavni kadar sačinjavali su kapetani Mašan Božović, Ivo Đurović, Milutin Nikolić i Miloš Radović, brigadni ađutanti Radomir Vešović, Jovo Bećir i Nikola Mitrović, kao i poručnici Stevo Jovičević, Ilija Bojović, Pavle Plamenac, Ananije Milačić, Lakić Labović, Tomaš Pavlović. Pitomci su se birali po strogim kriterijumima, po jedan iz svakog bataljona. Selekciju kandidata po bataljonima vršile su komisije na osnovu ispita, koje su potom podnosile izvještaj Ministarstvu vojnom, dok je konačnu odluku donosila Glavna komisija kojom je predsjedavao knjaz Nikola, a sačinjavali su je: prijestolonasljednik Danilo, ministar vojni i tri viša oficira. Odabran je 51 pitomac za pohađanje Vojničke škole od čega 44 redovna i sedam neredovnih polaznika. Prva generacija školu je pohađala od 29. septembra 1895. do 25. avgusta 1896. godine. Nakon položenih ispita polaznici su proizvedeni u desetare crnogorske vojske. Za njih je bila predviđena trogodišnja služba u Stajaćoj vojsci, a zatim nastavak dvogodišnjeg školovanja u Vojničkoj školi nakon čega bi, po uspješnom okončanju ispita, bili proizvedeni u potporučnike.

Cilj Vojničke škole je bio osposobljavanje podoficirskog kadra za službu oficira u Stajaćoj ili narodnoj vojsci. Prema članu 12 Zakona o ustrojstvu Ministarstva vojnog, nastavni plan određivalo je Ministarstvo vojno. Vojničku školu sačinjavali su:

- komandant škole u činu komandira;
- ađutant škole u činu poručnika;
- potreban broj dodatnih oficira – nastavnika i profesora za predmete opšteg obrazovanja;
- četa pitomaca u čiji sastav, pored pitomaca, ulaze komandir čete u činu kapetana, potreban broj mlađih oficira, jedan podoficir pisar i potreban broj podoficira prepisivača i posluga.⁴

Ovaj sastav mogao se izmijeniti po odobrenju Ministarstva vojnog i u tom slučaju nove dužnosti bi pokrivala lica koja se odrede iz Ministarstva vojnog.

Komandir kao komandant vojničke škole upravlja školom i nastavom i odgovoran je za njen rad. Komandant vodi konstantni nadzor nad nastavom i upućuje je u određenom pravcu, nadgleda da li nastavnici tačno vrše svoju

⁴ *Pravilo unutrašnje službe za Vojničku školu*, Ministarstvo vojno, Državna štamparija, Cetinje, 1903, str. 5.

dužnost, da li se pridržavaju utvrđenog programa i zahtijeva pažnju i nužni uspjeh od pitomaca.⁵ Ostavlja komandiru čete i drugim oficirima potreban stepen slobode u njihovom djelokrugu rada, ali im daje nužna uputstva i prava za što potpunije moralno i vojničko obrazovanje, pazeći da svi nastavnici savjesno ispunjavaju svoje dužnosti. U njegovoj nadležnosti je i briga o snabdijevanju škole svim potrebnim sredstvima, kao i zastupanje škole, vođenje prepiske sa Ministarstvom vojnim, a po potrebi i sa drugim vojnim ili civilnim vlastima.

Druga važna dužnost Vojničke škole je njen ađutant – poručnik koji je vezan za komandanta škole, vodi kancelarijske poslove u komandi, nadgleda rad podoficira prepisivača, pazi na red i disciplinu posluge, predlaže komandantu prijem nove ili otpust stare posluge, a po odobrenju komandanta posluži određuje dužnosti, daje nagrade, povišice i kazne prema zaslugi.⁶ Ađutant škole pomaže ađutantu u sastavljanju spiskova za ocjenu uspjeha pitomaca iz raznih predmeta prema izvještajima koje redovno dostavlja nastavni kadar. Izrađuje polugodišnje i završne spiskove za ocjenu uspjeha pitomaca. Osim navedenih obaveza ađutant škole se stara o nabavci i podjeli knjiga i drugog školskog i kancelarijskog materijala, a vrši i dužnost računovođe u školi.⁷ Takođe vodi nadzor nad hranom pitomaca i gostiju škole u čemu mu pomaže neđeljni četni komandir i po mogućnosti dnevno po jedan od pitomaca.

Glavna operativna dužnost u Vojničkoj školi je komandir čete, koji pored standardnih vojničkih dužnosti, vodi računa o vaspitanju, disciplini i nastavi pitomaca, daje svojim potčinjenim savjete i uputstva i potopomaže u svemu komandanta škole u cilju postizanja što boljeg uspjeha.⁸ Interesantno je da je dužnost komandira čete bila da ličnim ispitivanjem ili kroz izvještaje četnih oficira proučava i upoznaje karakter svakog pitomca i da svojim „uplivom koliko se to može“ suzbije mane, a razvije dobre strane.⁹ U sklopu ove dužnosti komandir čete se starao da dobije tačan pojam o umnim sposobnostima, o ljubavi prema nauci, o vrednoći i marljivosti svakog pitomca kako bi ih mogao pravilno i u potpunosti ocijeniti. Koliko se u Vojničkoj školi vodilo računa o razvoju duha i pravilnog postupanja sa pitomcima najbolje govore propisane dužnosti komandira čete koji je imao obavezu da pored držanja stroge discipline, „ulijeva slugu i druželjublje kod pitomaca“, da sa „očinskim savjetima“ upućuje na dužnosti one „koji iz neiskustva ili mladičke nestašnosti

⁵ Isto, str. 6.

⁶ Isto, str. 7.

⁷ Isto, str. 8.

⁸ Isto.

⁹ Isto.

daju znake da bi mogli skrenuti sa pravog puta“.¹⁰ U sklopu toga komandiru čete je bilo propisano da „zadobije ljubav, poštovanje i povjerenje kod svojih potčinjenih“ i da učvršćuje i razvija ubjeđenje da se svaki od pitomaca može obratiti svome kapetanu „kao najsigurnijem vođi i davaocu pravca i uputstva na svako dobro djelo“.¹¹ Komandir čete je vodio računa o propisnom nošenju i držanju povjerenog oružja, uniforme i drugih stvari.

U neposrednom kontaktu sa pitomcima su bili četni oficiri, koji su pomagali u radu komandiru čete, koji su bili dužni proučavati njihove osobine i naklonosti, ispravljajući mane, dajući ukore ili kazne, izvještavajući komandira o svemu što se događa u četi. Pored kontrole i održavanja discipline bili su obavezni da pitomcima svojim urednim držanjem i ponašanjem služe kao primjer kakav treba da „bude oficir u službi i izvan nje“.¹² Četni oficiri su vršili naizmjenično neđeljnu službu, vodili nadzor nad učenjem pitomaca za vrijeme spremanja i davali im sva objašnjenja iz nastave koja bi od njih tražili.

Nastavni kadar Vojničke škole dijelio se u dvije grupe: nastavnike vojničkog reda i nastavnike građanskog reda. Nastavnici građanskog reda mogli su biti oficiri koji su isključivo određeni za držanje nastave iz jednog ili više predmeta ili četni oficiri Vojničke škole koji su istovremeno držali nastavu iz određenog predmeta.¹³ Nastavnici iz građanskog reda mogli su biti redovni koji su za to određeni ukazom knjaza/kralja ili vanredni koji su zbog potrebe u slučaju odsustva redovnog nastavnika ili druge potrebe privremeno angažovani od konandanta Vojničke škole uz odobrenje Ministarstva vojnog. Civilni nastavnici su bili odgovorni komandantu škole, nijesu mogli odsustvovati sa Cetinja u danima kada imaju predavanja u školi bez odobrenja komandanta škole, a pripadalo im je pravo starješinstva prema godinama službe kao i vojnim nastavnicima u slučaju zajedničkih profesorskih skupova.¹⁴ Nastavnici su bili dužni predavati prema ustanovljenim programima, ispitivali su pitomce preko godine i na godišnjem ispitu. U Vojničkoj školi sve je bilo razrađeno do najsitnijeg detalja, tako je na početku časa najstariji pitomac podnosio pismeni raport o odsutnim sa časa, a nastavnik je tokom časa bilježio imena ispitanih pitomaca sa bilješkama koje je pojednima dao, koje je po završetku časa ostavljao na određeno mjesto u profesorskom skupu.¹⁵ U posebnoj formularu sa znakom škole nastavnik je upisivao redni broj časa, vrijeme i godinu

¹⁰ Isto, str. 9.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 8.

¹³ Isto, str. 10.

¹⁴ Isto, str. 10–11.

¹⁵ Isto, str. 12.

održavanja, broj prisutnih, kao i podatke o odsutnim, kažnjenim i ispitanim.¹⁶ U slučaju odbijanja pitomca da se povinuje naredbi nastavnika ili se prema njemu ne bi odnosio s poštovanjem predviđene su bile i zatvorske kazne. U slučaju potrebe za odsustvom nastavnika bio je dužan izvijestiti komandu Vojničke škole i po mogućnosti naći zamjenika iz nastavničkog reda i o njegovom imenu na vrijeme izvijestiti komandu škole.

Sastavni dio Vojničke škole su bili i podoficiri prepisivači koji su obavljali neophodne poslove prepisivanja i litografije iz raznih predmeta i opšte pisarske poslove. Pored njih postojali su i podoficiri četni pisari koji su se nalazili na raspolaganju komandiru čete, ađutantu škole za pažnju nad poslugom, kuhinjom i trpezarijom.¹⁷

Polaznici Vojničke škole bili su pitomci koji su se pripremali za oficirski poziv koji su obrazovali četnu, a koja se u zavisnosti od broja polaznika dijelila na dva, tri ili četiri voda. Najstariji pitomac po činu ili rangu postavljan je za starješinu kursa, a u slučaju njegovog odsustva zastupao ga je sljedeći po rangu i činu. Za postupanje pitomaca bilo je propisano niz odredbi za opšte dužnosti, za postupanje u školi i u trpezariji. U opšte dužnosti pitomaca „moralna je obaveza da strogo i sa najvećom dobrom voljom ispunjavaju sve propise disciplinarinijeh i drugih pravila, da svagda i na svakom mjestu potpuno postupaju po pravilima dobrog vaspitanja i po zahtjevima časti i vojničkih ustanova i navika“.¹⁸ Pitomcima je bilo zabranjeno stvaranje nereda, kao i konzumiranje duvana u školi, sobama za spremanje i učenje, trpezariji kao i svim zatvorenim mjestima, osim u sobi pitomačkog skupa. Pitomci su u školu ulazili bez oružja, a ukoliko su ga imali ostavljali su ga na određeno mjesto. Prilikom ulaska ili izlaska pozdravljali su nastavnika bez obzira da li dolaze iz vojnih ili civilnih struktura stavom mirno. U školu su pitomci uvijek bili bez vojničke ili druge kape, a sjedeli su prema tačno utvrđenim mjestima koja su se nalazila kod nastavnika. Prilikom predavanja iz jednog predmeta, pitomac nije mogao na klupi držati knjige ili materijal iz drugog predmeta, a traženje objašnjenja bilo je moguće tek po završetku časa uz odobrenje nastavnika.¹⁹ Pitomci su se hranili u zajedničkoj trpezariji služeni od strane poslužitelja prema jelovniku određenom od strane komande Vojničke škole. Hrana za sve pitomce bila je ista osim u slučaju bolesti pitomca koji bi po ljekarskom uputu dobijao posebnu hranu u svom stanu ili bolnici o trošku škole.²⁰ Pravila ponašanja u trpezariji su bila prilično stroga, pitomci su sjedeli prema tačno

¹⁶ Isto, str. 31–32.

¹⁷ Isto, str. 14.

¹⁸ Isto, str. 14–15.

¹⁹ Isto, str. 16.

²⁰ Isto, str. 17.

utvrđenim mjestima, nijesu se naređenjima mogli obraćati poslužiteljima već su to radili preko neđelnog oficira koji je uvijek bio prisutan prilikom objeda. Ulazak u trpezariju prije predviđenog vremena je bio zabranjen, objed je trajao 30, večera 20 minuta, a vrijeme za kafu, ukoliko se posluživala bio je predviđeno na 10 minuta.²¹ Za vrijeme jela nijesu se odavale počasti. Odjeća za pitomce izdavala se u magacinima uz prisustvo komandira čete i četnog oficira. Potreban školski materijal davao se pitomcima preko starješine kursa. Svakog mjeseca pitomci su dobijali određeni broj pisaaljki, pera, papira i drugog materijala, isto je važno i za litografije.

Ispitivanje pitomaca se vršilo polaganjem godišnjeg ispita kada se davala konačna ocjena uspjeha od 1 do 10, pri čemu su se ocjene od 5 do 10 računale kao uspješne, a ocjene ispod 5 kao nedovoljne za prolaz. U cilju provjere znanja pitomci su mogli biti propitivani i tokom predavanja preko cijele godine putem pismenih zadataka ili crteža. Nastavnik je svakog dana pravio bilješke o propitanim pitomcima, a prema tim izvještajima na kraju svake sedmice komandir čete je saopštavao pitomcima bilješke. Na kraju prve polovine školske godine na osnovu zavedenih bilješki komanda je izrađivala polugodišnje bilješke koje su se čitale pitomcima. U polugodišnje bilješke ulazile su i ocjene iz vladanja i vojničke osobine pitomaca. Polugodišnje bilješke izrađivane su kada se saberu proizvodi srednjih bilježaka pojedinog pitomca umnoženi odgovarajućim koeficijentom predmeta pa se cio zbir podijeli na zbir istih koeficijenata.²² Na kraju godine polažu se ispiti pred ispitnom komisijom koju sačinjava jedan brigadir određen od Ministarstva vojnog koji je ujedno i predsjednik komisije i tri člana od kojih je jedan nastavnik predmeta koji se ispituje, a druga dva nastavnika drugih predmeta Vojničke škole. Ispitivanje se obavlja javno pred svim pitomcima ili po potrebi za odjeljenja. Ovo ispitivanje je usmeno, izvlačenjem naročito spremljenih brojeva koji sadrže po tri pitanja koji obuhvataju teže i lakše djelove predmeta. Svaki predmet po mogućnosti treba da ima najmanje onoliko brojeva koliko je pitomaca. Pitomci prilikom polaganja izvlače neki od brojeva i odgovaraju na pitanja koja se nalaze pod tim brojem, iskorišćeni brojevi se više ne vraćaju dok ne završe svi pitomci.²³ Tako je recimo prema programu pitanja za ispite prve godine iz predmeta Ratne vještine,²⁴ koji je sastavljao kapetan Petar Martinović, postojalo 20 brojeva sa po dva do tri pitanja u zavisnosti od obima i težine, dok se ispitni program iz Istorije ratne

²¹ Isto, str. 18.

²² Isto, str. 22.

²³ Isto, str. 23.

²⁴ Program pitanja za ispite u 1. godini IV kursa Vojn. škole iz Ratne vještine, Vojnička škola, nastavnik kap. P. M. Martinović, 31. decembar 1908, Cetinje, str. 1–2, u privatnom posjedu (prim. autora).

vještine sastojao od 30 brojeva najčešće sa po jednim ili dva pitanja.²⁵ Ipit za jedan predmet jednog pitomca trajao je 15 min., a predsjednik komisije mogao je produžiti to vrijeme. Komisija je ocjenjivala pitomce tako što bi svaki član komisije imao po jednu bijelu lopticu koja je značila da je pitomac položio i jednu crnu koja je označavala da pitomac nije položio. Članovi komisije bi jednu od loptica stavljali u posebno za to namijenjenu kutiju. Veći broj bijelih ili crnih loptica označavao je da je pitomac „položio“ ili „nije položio“.²⁶ Ocjenjivanje je bilo moguće i davanjem ocjena od 1 do 10 na osnovu bilježaka. U slučaju dokazane bolesti ili spriječenosti druge prirode pitomac je mogao odsustvovati sa polaganja ispita, a u slučaju dužeg odsustva u školi imao je pravo da iduće godine stupi u isti kurs.²⁷ U slučaju da pitomac nije položio neki ispit imao je pravo ponovnog polaganja u periodu ne dužem od tri mjeseca, a ukoliko ni tad ne bi položio, gubio je pravo da ponavlja kurs. Po položenim ispitima pitomci dobijaju svjedočanstvo u kojem se nalaze konačne ocjene iz pojedinačnih predmeta kao i opšta ocjena uspjeha sa rangiranjem.

Sagledavajući nastavni program predmeta Vojničke škole možemo zaključiti da su njeni pitomci učili i polagali prema planovima tadašnjih prestižnih akademija Italije, Rusije, Francuske, Bugarske itd. Tako je jedan pitomac Vojničke škole iz predmeta Ratne vještine učio o strategiji, o karakteristikama savremenih ratova, ratištu i strategijskim elementima, operacijskim linijama, vojnoj obavezi, dobrovoljačkom najamničkom sistemu, upravljanju, mobilizaciji, koncentraciji vojske itd.²⁸

U sastav Vojničke škole ulazi i posluga koju sačinjavaju: jedan kužinar, jedan pomoćnik, jedan kamarijer pri trpezariji i jedan ili dva poslužitelja u školi u kancelarijama. Posluga pri školi je pored plate imala hranu i smještaj, kao i radničku odjeću. Posluga je bila dužna poštovati i pokoravati se svim oficirima, nastavnicima kao i pitomcima. Posluzi je bilo zabranjeno primanje bilo kakvih darova od pitomaca, kao i vršenje bilo kakvih njihovih privatnih radova u školi ili van nje.²⁹

Vojnička škola raspolagala je svojom bibliotekom koju su koristili nastavnici i pitomci. Komandant škole je određivao jednog od nastavnika kao

²⁵ Ispitni program iz Istorije ratne vještine, Vojnička škola, 16. januar 1912, Cetinje, str. 2, u privatnom posjedu (prim. autora).

²⁶ *Pravilo unutrašnje službe za Vojničku školu*, Ministarstvo vojno, Državna štamparija, Cetinje, 1903, str. 24.

²⁷ Isto, str. 25.

²⁸ Program pitanja za ispite u 1. godini IV kursa Vojn. škole iz Ratne vještine, Vojnička škola, nastavnik kap. P. M. Martinović, 31. decembar 1908, Cetinje, str. 1–2, u privatnom posjedu (prim. autora).

²⁹ *Pravilo unutrašnje službe za Vojničku školu*, Ministarstvo vojno, Državna štamparija, Cetinje, 1903, str. 28.

knjižničara koji je odgovarao za čitav materijal. Iz školskog budžeta godišnje se određivala određena novčana suma za kupovinu potrebnih knjiga i izdanja o čemu je odlučivao komandant škole uz konsultaciju nastavnika.³⁰

O svakom pitomcu vođena je konduit lista u kojoj su pored ličnih podataka, upisivani podaci o činu, školskoj spremi, godišnje, srednje i ispitne ocjene iz svakog predmeta, zatim podaci o vaspitnim mjerama, duševnom i fizičkom stanju kao i karakternim crtama.³¹ U posebnoj rubrici kao kriterijumi ocjene opštih karakternih crta uzimaju se prema zahtjevima morala, usvojenim u školi pravilima i službenim dužnostima i zahtjevima blagovaspitanja.³² Slična rubrika postojala je i za duševnu razvijenost pitomca prema godinama, umnoj sposobnosti, marljivosti, osobitim naklonostima jednoj ili drugoj vrsti zanimanja.³³

Vojnička pješadijska škola imala je ukupno 20 predmeta uključujući i vladanje i vojne osobine. Predmeti u ovoj školi su bili Maternji jezik, Opšta istorija, Aritmetika i geometrija, Fizika i hemija, Opšta geografija, Ruski jezik, Ratna vještina, Vojna istorija, Vojna geografija, Topografija, Fortifikacija, Nauka o oružju, Vojna pedagogija, Egzercirno pravilo, Pravilo ratne službe, Pravilo garnizonske službe, Pravilo unutrašnje službe, Disciplinarno pravilo i Vojničke osobine i Vladanje.³⁴ Budući crnogorski oficiri morali su biti upoznati sa uzrocima, tokom bitke i operacijama gotovo svih bitaka modernog ratovanja: Plan prelaza đenerala Fula, Bitka kod Budišina 1813, Bitka kod Licena, Plan Francuza za rat 1870. i 1871, Bitka kod Kraona 1814, Bitka kod Vaterloa, Zauzimanje Sarajeva, Nastupanje Njemaca prema Parizu, Uzroci rusko-japanskog rata, Sevastopolj itd.³⁵

Pješadijska škola na Cetinju radila je povremeno, u njoj su se obučavali pješaci za službu u narodnoj ili Stajaćoj školi, a njene kurseve su povremeno pohađali i oficiri narodne vojske. Polaznici su dužili oružje koje im je izdavano iz vojnih skladišta po odobrenju Ministarstva vojnog.³⁶ Druga generacija polaznika ove škole upisana je tek u martu 1898. godine.

Prema nastavnom planu koji je izradila komanda Vojničke škole, 1898. godine predmeti su bili: Maternji jezik, Istorija (Živko Dragović), Zemljopis

³⁰ Isto, str. 29.

³¹ Konduit lista Vojničke pješadijske škole, Štamparija Ministarstva vojnog, Cetinje, 1908, str. 2–7.

³² Isto, str. 7.

³³ Isto, str. 5.

³⁴ Konduit lista Vojničke pješadijske škole, Štamparija Ministarstva vojnog, Cetinje, 1908, str. 6.

³⁵ Ispitni program iz Istorije ratne vještine, Vojnička škola, 16. januar 1912, Cetinje, str. 1–2, u privatnom posjedu (prim. autora).

³⁶ DACG, Ministarstvo vojno, Artiljerijsko odjeljenje, f. 8, Upravitelju vojn. oružnih radionica, g-dinu Podkomandiru Iliji Hajdukoviću od 1. februara 1907.

(Milo Kovačević), Matematika (poručnik Danilo Gatalo), Fizika, Topografija, Fortifikacije pješadijskog i artiljerijskog oružja i Teorija o gađanju (A. Radović), Zoologija, botanika i minerologija (prof. Jergović), Vojnička vještina i Vojna istorija (Milutin Vukotić), Državno uređenje – objašnjenje zakona i propisa (predavanja je držao pravnik), Vojnička pravila (oficiri iz bataljona Stajaće vojske), Gimnastika i tancovanje (poručnik Niko Jovičević, prof. Milo Kovačević i kapelnik Franc Vimer).³⁷

Izvori i literatura

DACG, Ministarstvo vojno

Privatna arhiva brigadira Petra Martinovića

- Babić, Branko, Crnogorsko topništvo (1876–1903), *Glasnik cetinjskih muzeja VII*, Cetinje, 1974.
- Babić, Branko, „Crnogorska vojska 1878–1912. godine“, feljton u *Pobjedi*, septembar – oktobar 1979.
- Batričević, Boban, Pregled razvoja crnogorske vojske 1850–1910, *Glasnik narodnog muzeja Crne Gore*, nova serija broj 10, Cetinje, 2014.
- Bradač, Jaroslav, *Černohorska armada*, Praha.
- Brajičić, Radule Simov, *Moji memoari*, Podgorica, 2001.
- Grupa autora, *Crnogorski zakonici 1796–1916*, knjiga I–V, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 1998.
- Jović, Tatjana, Jovičević, Milan: *Crnogorska vojska: organizacija i uniforme*, Narodni muzej Crne Gore, Cetinje, 2006.
- *Konduit lista Vojničke pješadijske škole*, Štamparija Ministarstva vojnog, Cetinje, 1908.
- Mihnević, N. P., *Istorija ratne vještine od najstarijih vremena do početka XIX vijeka*, prevod komandir Novica Kovačević, Ministarstvo vojno, Štamparija Ministarstva vojnog, Cetinje, 1908.
- *Pravilo unutrašnje službe za Vojničku školu*, Ministarstvo vojno, Državna štamparija, Cetinje, 1903.

³⁷ DACG, MV, Vojna škola, 1893–1896, f. 1, br. 674, akt od 5. avgusta 1898. godine.

Srđa MARTINOVIĆ

MILITARY EDUCATION IN MONTENEGRO UNTIL 1916

The reorganization of the Montenegrin army after the Berlin Congress, its expansion and the new social circumstances of its activities have necessitated the organization of a national education system for the senior staff. Until the Berlin Congress, military senior staff had a rather scarce military education, largely adopted from several Montenegrin officers educated at the prestigious academies of that time. Montenegrin officers and non-commissioned officers gained all other knowledge and skills in the wars and the struggle that Montenegro led to preserve its independence. In the mid-1880s, the first courses for senior staff were organized by Montenegrin teachers and officers. These courses lasted for several months and would represent the basis of the creation of the Military School which, according to its curriculum, in theoretical and practical part, provided full education for the basic branches and specialties of the Montenegrin army. At the same time, the Military School was the first higher education institution in Montenegro at the faculty level.

Key words: *Montenegro, senior staff, courses, military school*